

Félközelmúltunk szégyenteljes jellemzői közé sorolandó, hogy egyetemi oktatók kényszerültek otthagyni a katedrát, mert politikailag nemkívánatos személynek nyilvánították. A szegedi tudományegyetem rektorának bejelentése, hogy rehabilitálják a politikai okokból száműzött egyetemi oktatókat, nagy visszhangot váltott ki.¹ Most induló sorozatunkban olyan személyekkel beszélgetünk, akik valamilyen módon érintettek ebben a folyamatban.

EGY ELFELEJTETT, MERT ELTITKOLT JOGTUDÓS

Szabó József a szegedi tudományegyetemen végzett 1931-ben, majd magántanárként a kolozsvári egyetemen jogbölcseletet adott elő. Később a szegedi egyetem Jogbölcselet (1947–49), Magyar Alkotmányjog Tanszékén (1947–50), majd az Összehasonlító Alkotmányjog (1956–58), azután a Magyar Pénzügyi Jog Tanszékén (1959–60) oktatott. Egyetemi nyilvános rendes tanárnak és tanszékvezetőnek 1947-ben nevezték ki. Volt dékán, majd prodékán. Itthon és külföldön megjelent művei sokaságát nehéz lenne felsorolni. Tény azonban, hogy 1960 óta magyarul nem jelenhetett meg tanulmánya. Ezt a hiányt pótolja az írásainak egy csokrárt közreadó kötet, melynek megjelenése idén ősszel várható. A fentebb felsorolt dátumokból az is látható, hogy Szabó József 1950 és 1956 között, és 1960-tól sem jogbölcseletet, sem alkotmányjogot, sem pénzügyi jogot nem adhatott elő egyetemi hallgatóknak. Hogy miért, arról a 80 esztendőes professzort kérdeztük.

– A szegedi egyetem jogi karáról először 1950. szeptember 8-án tettek ki engem. Az akkori dékán (*Antalffy György*²) kapott egy telefont, hogy föl is út, le is út, azonnal hagyjam abba az egyetemi működést.

---

¹ Csákány Béla mint a József Attila Tudományegyetem rektora 1989 nyarán jelentette be, hogy a katedráról politikai okok miatt száműzött oktatókat rehabilitálja az egyetemi tanács. A rehabilitálandóak listáján akkor 32 név szerepelt – adta hírül a *Szegedi Egyetem* című lap 1989. november 13-i száma.

² Antalffy György (1920–1993) a szegedi, aztán a kolozsvári egyetem hallgatója (1938 és 1942 között), a szegedi polgármester helyettese (1945 és 1950 között). A Bibó István megszűnt politika-elméleti tanszéke helyett létesített állam- és jogelméleti tanszék tanárává nevezték ki 1950-ben. Jogi kari dékán (1990–1991, 1957–1958, 1967–1973), a tudományegyetem rektora (1958–1964, 1976–1982), 1990-ben vonult nyugdíjba.

– *Milyen indokkal történt mindez?*

– Indoklás nem volt. Írásban később annyit közöltek, hogy én is „létszámfölötti” vagyok. A döntés mögött az lehetett, hogy *nem voltam marxista*. Én magamat demokratikus beállítottságú embernek tartottam, köztársasági érzelmű családból származtam: köztudott volt náciellenességem, bár a német kultúrának nagy tisztelője vagyok. A háború után simán igazolták, ’45 után az Iparügyi Minisztériumban dolgoztam, de 1947-ben jobbnak láttam önként távozni onnan. Ekkor folyt a magyar ipar gyarmati helyzetbe süllyesztése; s aki ezzel szembeszegült, nem számíthatott semmi jóra. Barátaim (Takács Ferenc, Mistéth Endre) sorsa intő példa volt számomra. Úgy gondoltam, én talán elkerülhetem a frontális ütközést, ha teljesen a tudománynak szentelem magamat. Végleg Szegedre jöttem. Nem számítottam rá, hogy a felsőoktatásban – elsősorban a jogi és a bölcsészkarokon – a régi „polgári beállítottságú” oktatókat fundamentalista marxistákkal fogják lecserélni. Nem bántam volna, ha mellettem marxisták is oktatnak, s döntse el ki-ki, mi tetszik neki jobban. De hogy engem is kényszerítsenek, hogy vulgár-marxizmust adjak elő, arra nem voltam hajlandó. Végül is úgy tudom, az akkori szegedi pártvezető, Komócsin állt eltávolításom hátterében.

– *Az Ön sorsában osztoztak-e más egyetemi oktatók?*

– *Az egyetemi tanárok közül a jogi karon ketten nem jártak úgy, mint én. Nyolcunkat távolítottak el.* Először kirúgták Székely Istvánt, aki az előző évben rektor volt. Az egyik hallgatónak állítólag az volt a kifogása ellene, hogy dupla fedelű aranyóráját gyakran nézegeti az óra befejezése előtt. A második áldozat én voltam, aki az előző évben a jogi kari dékán tisztét töltöttem be. Engemet Bibó István³ követett, aki egyértelműen demokrata volt, ellene józan ésszel semmilyen kifogást

---

³ Bibó István (1911–1979) a szegedi egyetemen tanult 1929 és 1933 között, majd 1940-ben a jogbölcselet magántanára. Mivel e tanszék megszűnt, 1956 novemberében az (Antalfy György eltávolítása után, az így megüresedő) állam- és jogelméleti tanszékre akarták visszahelyezni. Erről az 1956. november 2-án tartott professzori értekezlet döntött, amiről az akkori jogi kari dékán, Schultheisz Emil 1956. november 3-án kelt levelében beszámolt a rektornak, Baróti Dezsőnek – olvashatjuk Péter László: *1956 előtt, alatt után* című könyvének 36. oldalán.

nem lehetett emelni. Róla azt mondták, hogy demokratikusan ír ugyan, de nem hajlandó a marxista dogmákat oktatni. A következőnek, *Boér Eleknek* az életébe került ez a döntés, mert őt az apjával együtt kitelepítették falura – pedig nyomorék volt, mert amikor Rockefeller-ösztöndíjjal az USA-ban tanult, elütötte egy autót –, s ott víz-húzás közben, Újfehértón, beleesett az ásott kútba. Akiről úgy érezték, hogy nem aktív és nem sztálinista-marxista, annak nem volt helye ezen az egyetemen.

– Mit tehetett az után, hogy az egyetemről eltávolították? Mi történt a családjával?

– A feleségem korábban református gimnáziumban tanított, de leányunk születése, 1938 után nem dolgozott, mert a szülés után sokat betegeskedett, és később is gyenge maradt. Én sem kaptam semmilyen munkát. Ekkor döntöttem úgy, hogy megpróbálók Nyugatra menni. Úgy éreztem, senki sem kívánhatja tőlem, hogy olyan országban maradjak, amely büntetőtáborrá változott számomra. Mivel nem vagyok túl gyakorlatias ember, a disszidálásom rosszul sikerült. Egy Jugoszláviába induló hajóra szálltam családommal, de még Pesten leszállított az ÁVH. Egyenesen az Andrassy út 60-ba vittek bennünket. Kislányomat még aznap elengedték, Hódmezővásárhelyre került rokonaimhoz. Feleségemet 8 hónapra ítélték, majd szabadulása után nehéz fizikai munkára kötelezték. Azok, akik engem az egyetemről eltávolítottak, bosszúhadjáratukat folytatták. A párttitkár egy kari ülésen professzorársaimat arra kényszerítette, szavazzák meg javaslatát: kénjének rám halálbüntetést hazaárulás vádjával. Milyen indokkal? A történet az, hogy a szegedi egyetemen a könyvtár is Kolozsvárra költözött, de amikor onnan vissza kellett jönni, akkor a könyvtárt hozó vonatot bombatámadás érte. Itt állt hát a jogi kar könyvek nélkül. Mivel korábban a Pénzügyminisztériumban dolgoztam, többször jártam az amerikai nagykövetségen. Ismeretségem révén a kultúrattasétól egy nagy teherautó könyvet kaptunk. Ezt én, mint a jogi kar dékánja, egy a Hágiban rendezett díszebéden megköszöntem. Ez volt a találkozás. A börtönben elképedve kaptam a vádiratot, hogy hazaárulással vádol engem a jogi kar, mert az amerikaiaktól könyvet fogadtam el, és a díszebéden „nem lehessen tudni”, mit mondtam az amerikai diplomatának. Ezt a

vádat a Legfelsőbb Bíróságig tartották. Ott fölmentettek a vád alól, de a határátlépési kísérletért – nem a kiszabható 5, hanem 2,5 év – börtönbüntetésre ítélték. *1950 októberében börtönbe kerültem.* Budapestről Márianosztrára, majd Miskolcra vitték. Az ítéletben megszabottnál tovább, kb. 3 évig tartottak börtönben.

– *Hogyan telt az idő a börtönben? Volt lehetősége olvasni, írni?*

– Különféle fizikai munkákat végeztem. Még a miskolci egyetemet is építettem. Se írószerszámot; se könyvet nem kaptam. Még levelet sem adtak át. Később – Bibó közbenjárására (ő akkor még szabadon volt) – engedélyezték a könyveket (nagyon megcsodálták a börtönőrök). Bibó a budapesti egyetemi könyvtárból küldött könyvet, de ott olvastam Kant összes műveit, Gibbon: *A Római Birodalom hanyatlása és bukása* című csodálatos történelmi regényét. Ez nagy vigasz volt nekem. Írni WC-papírra írtam. 1953 júniusában kerültem haza.

– *Szegedre jött vissza?*

– Nem lehetett, mert elvették a lakásomat, a könyveimet. Erre az akkori törvények szerint nem volt joguk, ezért adtak is valami neveltséges összegű kártérítést 1957-ben. A családommal édesanyámhoz, Hódmezővásárhelyre mentünk. Hogy továbbtanulhasson, a 14 éves lányunkat húgom és férje névlegesen örökbe fogadta. Alkalmi munkából, majd nyelvtanításból tartottuk fenn magunkat.

– *A szegedi egyetem almanachjában olvastam, hogy 1956-tól⁴ ismét régi munkahelyén tette a dolgát. Hogyan vették vissza a jogi karra?*

– Németh Károly, az akkori megyei párttitkár javasolta 1956 tavaszán, hogy írjak kérvényt, vegyenek vissza az állásomba. Először az egyetemi könyvtárban dolgoztam. De kértem, végzettségemnek

---

⁴ Az 1956. november 2-án tartott professzori értekezlet úgy határozott, hogy Szabó Józsefet (1909–1992) is helyezzék vissza egyetemi állásába, bízzák meg az államjogi tanszék vezetésével – írta 1956. november 3-án kelt levelében Baróti Dezső rektornak Schultheisz Emil dékán. E levelet Péter László közli az *1956 előtti, alatt, után* című könyve 39. oldalán.

A szegedi egyetem felhívása a világ valamennyi egyeteméhez című kiáltványt, a Szent-Györgyi Albertnek küldött távirat szövegét Szabó József is aláírta – olvasható a *Szeged Népe*, 1956. november 4-i számában.

megfelelően helyezzenek el. Az álláshoz azonban a politikai jogvesztést törölni kellett. A rehabilitálásomról hír nem jött. Budapesten Bibó utánanézett, s kiderült, az Elnöki Tanács régen megadta ezt, de valahol a minisztérium és a bíróság között elveszett vagy ellopták. Látja, ilyen viszonyok voltak.

– *A korábbi vezetők megkövették-e Önt?*

– Nem. Nem. Az új egyetemi párttitkár követett meg.

– *Mikor találkozhatott hallgatókkal? Végül is mikortól oktathatott?*

– 1957 februárjától. De az összehasonlító alkotmányjog tankönyvem nem engedték kinyomtatni. Két évig oktathattam. Ugyanis az Igazságügyi Minisztériumban kisütötték, hogy magyar jogászoknak semmi szükség összehasonlító jogot tanulni. Egyik nappól a másokra megszüntették a tanszékemet. Hát, ennyit ért a rehabilitálás! Ekkor Búza professzornak jutott eszébe, hogy korábban a Pénzügyminisztériumban, majd a Közigazgatási Bíróságon is dolgoztam. Az ehhez szükséges szakvizsgáim megvannak, utoljára 1946-ban könyvem is jelent meg, tehát miért ne mehetnék át pénzügyi jogra (akkor együtt volt a közigazgatási joggal). Én ugyan jobban szerettem az alkotmányjogot, de nem lévén más választásom, átmentem a pénzügyi jogra. Persze, amikor azt feszegettem, a Parlamentnek miért nincs joga az évi költségvetést ellenőrizni, rögtön rossz fiú lettem. Itt is írtam egy tankönyvet, de azt sem engedték kiadni.

– *Ezek szerint a jog legkülönbözőbb területeivel foglalkozott.*

– Nemzetközi joggal kezdtem diákkoromban foglalkozni. Bécsben voltam ösztöndíjas. Hágában is e témakörben vettem részt tanfolyamon. A Pénzügyminisztérium képviselőjében Nápolyban, Rómában jártam. A háború idején a Közigazgatási Bíróság küldött ki ösztöndíjasként Genfbe, ahol két szemesztert töltöttem. Rengeteg professzorral és diplomatával ismerkedtem meg, kiváló könyvtárakban kutathattam. A náci Németországból menekült Wilhelm Röpkével, *A harmadik út* világhírű szerzőjével is összebarátkoztam. Az érintkezésnek ilyen remek lehetőségei voltak akkor!

– Hogyan élte meg az '50-es évekbeli, majd az 1960 utáni teljes elszigetelését? A jogi kar egyik fiatal oktatójától hallottam, nem tud Önről. Ennyire sikerült „eltitkolni” az Ön működését.

– Hosszú évekig nem mehettem külföldre. Publikálni itthon nem állt módomban, de külföldön, Bécsben, Berlinben, az USA-ban jelentek meg tanulmányaim. Leginkább angolul és németül, de franciául is írtam. Magyarországon akkor publikálhattam, amikortól visszavettek az egyetemre: 1956-tól 1960. május 1-jéig, amikor ismét eltávolítottak.

– 1960-ban miért kellett otthagynia egyetemi állását?

– '58-ban jelent meg az a rendelet, amely kimondja, hogy vezető állásban és egyetemi tanszéken nem lehet az, aki nem feddhetetlen. Megjegyzem, nem a jognak, hanem a pártnak a terminusa a feddhetetlenség. Engem az Elnöki Tanács rehabilitált. Ennek elegendőnek kellett volna lennie a munkavégzéshez. Ehelyett közölték velem, hogy esetleg adjunktusi vagy tanársegédi beosztásban itt maradhatok. Vitázni kezdtem a minisztériummal. Azt is javasolták, menjek át az egyetemi könyvtárba. Én azt válaszoltam, nem megyek, mert ehhez értek, ahhoz nem, s egyáltalán: engem rehabilitáltak, s úgy vettek vissza, hogy az erről szóló hírt még a lapokba is beletették, az angol rádió és a londoni Times is lehozta. De hát lassan megtörtént a visszarendeződés, mit lehetett tenni?! Kértem, helyezzenek nyugdíjba. Azt mondták, nem lehet, mert az megtiszteltetés, így nekem nem jár. Ez a huzavona három évig ment, ebben teljesen tönkrementem idegileg... Nekem jutott eszembe, hogy rokkantnyugdíjaztatásom kérem, mint az újabb üldözés elleni védekezés egyetlen módját. 1960 óta vagyok nyugdíjas. De nagyon kicsi a nyugdíj, kb. harmada annak, ami nekem járna.

– Hogyan lehetett talpon maradni ilyen megpróbáltatások után? Honnan merített erőt ehhez?

– Abból merítettem erőt, hogy igazam volt. Semmi rosszat nem csináltam. Eltelt az idő, de nehezen. Amikor lehetett, dolgoztam. Nyelveket tanítottam, elsősorban orvosi szakszöveget, majd 1956-tól jogi szövegét fordítottam, és persze rengeteget írtam. Egy nagy csomó kéziratom van, ezeket át kéne dolgozni ahhoz, hogy megjelenhessenek.

– Az utóbbi évek törvényhozási lázáról, az alkotmányjogi vitákról mi a véleménye?

– Gyakran mellébeszél mindkét oldal (az ellenzék is). Talán azért, mert 40 éven keresztül senki nem tanult alkotmányjogot, azaz nincs meg a vita elméleti alapja. Például az alkotmánybíróság, az „erős elnök” koncepció ellentmondásos, ha egyszer a parlamenti demokrácia bevezetését ígérik. Az „erős elnök” intézménye amerikai találmány, de ott sem működik. Ha a Parlament a legfőbb szerve az államnak, de ezt alárendeljük egy akárhogyan elnevezett bíróságnak, akkor már nem legfőbb szerv. Angliában ilyen megoldás senkinek nem jutna eszébe. Arra a kérdésre, hogy ki ellenőrizze az országgyűlést, a válasz: természetesen a nép lehet az, aki ellenőriz, mert négyévente választ. Ha más ellenőrizné a parlamentet, akkor, a népszuverenitását is „kiküszöbölnék”.

– Mit gondol a rehabilitációs hullámról?

– Engem már egyszer rehabilitáltak. A mostanitól a nyugdíjam emelését várom. Helyeslem, hogy sor került erre, mert semmi komoly kifogás nem volt azokkal szemben, akiket eltávolítottak az egyetemről.

– Többször említette Bibó István nevét. Kérem, beszéljen a kapcsolatairól!

– Diákkorunkban keveset érintkeztünk, mert két évvel alattam járt. Akkor inkább az apjával, az egyetemi könyvtár igazgatójával volt szorosabb a kapcsolat. A bécsi ösztöndíjra együtt mentem Bibó Pistával. Ott a kollégiumban egymás mellett volt szobánk. Ugyanazokat a professzorokat hallgattuk, egyszerre jelentek meg az első könyveink.

– Megjelenés előtt álló kötetében miről olvashatunk? Milyen szempontok alapján válogatott az írásaiból?

– Nagyon sokféle témában írtam. Nézze, itt van összekötve. Példaként két címszó: tulajdonproblémák, osztályproblémák, de hatalmas anyagom van a bíraskodásról is. Olvastam, gyűjtöttem az anyagot, leírtam gondolataimat. Még vagy három kötetre való kézirat van itt. A megjelenés előtt álló könyvemben ezek közül válogattam. A kötet a *Negyven év* című önéletrázással fog kezdődni. Az első

részben különböző, ma is aktuális témákról szólok. Mindenekelőtt a kultúráról: aminek a helyzetét rendezni szükséges. Ez pedig az egyetemektől, az akadémiától függ, ezért írok ezeknek az intézményeknek az átalakításáról. Most áll módomban, hogy reagáljak Szabó Imrénének a magyar jogtudomány „talpra állításáról” írt – Kossuth-díjjal jutalmazott – könyvében engem, Moór és Horváth professzorokat ért támadásra. Ezután a mostani átalakulással kapcsolatos problémákkal foglalkozom: a parlamentről, a választójogról, a bírászkodásról mondom el a véleményemet, mert az utóbbi 40 évben végzett jogászok vagy a képviselők sokszor nem ismerik és nem méltányolják az itthon és más országokban korábban kialakult intézményeket, azok előnyeit. A kötet második részében régi, de ma is időszerű írásokat közlök. *A káosztól a joguralomig* című tanulmányomat angolul írtam, 1944-ben külföldön jelent meg, most visszafordítottam magyarra. *A nagyhatalmak hegemoniája* címűt eredetileg franciául írtam, '43-ban Svájcban jelent meg, de ma is élő a probléma. A köztársasági mozgalommal foglalkozó tanulmányomat németből fordítottam vissza. Most közlöm az *Eszmék és indulatok a háború után* címmel megjelent írásom, amiben a már akkor vitás problémakörökkel, a nemzetiségi kérdéssel, a joguralommal, az osztályuralommal foglalkozom. *A jogtudomány az emberi gondolkodásban, Korunk és a jog eszméje, A szabadság új értelme* című munkáim is olvashatók lesznek. Ezek 1946-48-ban a *Huszedik Század* című folyóiratban jelentek meg. A külföldi tanulmányútjaimon megismert professzoraimról írt munkáimat is most közlöm. A személyes jellegű írások közül néhány versem és versfordításom is benne lesz ebben a gyűjteményes kötetben.

Szegedi Egyetem, 1989. szeptember 25.